

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: **«ІНТЕГРАЦІЯ РОМСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності 054 Соціологія

Скворцова Наталія Дмитрівна

Науковий керівник: Рябчук А. М.

к.соц.н., доцентка кафедри соціології

Рецензент _____

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 2022 р.

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНІ.....	5
1.1 Концептуалізація визначень інтеграції, толерантності, терпимості, дискримінації та ксенофобії.....	5
1.2 Українська державна політика щодо інтеграції ромів	10
РОЗДІЛ 2. КРИТИЧНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ІНТЕГРАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.....	21
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

В Україні разом із націями, що є державницькими, проживають представники національностей та етносів, що не є частиною державних та національно-територіальних утворень. Такі національні меншини намагаються інтегруватися в суспільство, але зазвичай вони відчують на собі відторгнення зі сторони панівної нації. Тому важливим є захист їх прав, свобод зі сторони як суспільства, так і зі сторони держави, задля того, щоб інтеграція проходила якнайбільш якісно для представників цієї меншини.

Роми — меншина, що не має власної державності. Питання інтеграції ромів в Україні є досить гостим, адже ця меншина у повсякденному житті відчуває на собі відторгнення зі сторони панівної нації. Низька толерантність проявляється в упередженому ставленні щодо ромів зі сторони представників інших етносів в Україні, в проявах агресії щодо ромів та дискримінації. Щороку фіксується низка випадків проявів дискримінації щодо ромів в українському суспільстві. Це стосувалося зокрема доступу ромів до медичних послуг: відмова надавати медичну допомогу в контексті поширення пандемії, відмова приймати пологи у ромських жінок. Щорічно також фіксується до ста і більше випадків неправомірних дій щодо представників меншин, такі як погрози, ненависницькі промови, розбої, побиття, напади на місця поселення та їх підпали, вбивство та нанесення тяжких тілесних ушкоджень. Жертвами багатьох із цих випадків були представниками саме ромської національної меншини.

Український уряд розробляє та впроваджує ряд ріш, що стосуються зменшення рівня ксенофобних та дискримінаційних настроїв щодо представників меншин та, зокрема, ромського населення. Ці дії передбачають вибудовування законотворчої бази, розробка різних нормативних актів та міжнародне співробітництво. Також уряд ухвалив Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року (дія якої вже закінчилася, тож можна проаналізувати результати цієї Стратегії) та Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які

належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року (яку тільки ухвалили у 2021 році, тому наразі важко оцінити результати впровадження цієї Стратегії). На момент написання цієї роботи дія Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року вже завершилася, тож можна проаналізувати, яким чином державна політика втілила свої наміри та чи проявила вона себе ефективною в інтеграції ромів, зменшенню ізольованості та зменшенню рівня нетерпимості та дискримінаційних настроїв з боку українського суспільства щодо ромів.

Тож у даній роботі, **об'єктом** дослідження є ромське населення в Україні, **предметом** є процеси інтеграції ромів в українське суспільство, а **метою** дослідження є надання критичної оцінки процесу інтеграції ромського населення в Україні.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Концептуалізувати явища інтеграції, толерантності, терпимості, ксенофобії та дискримінації.
2. Узагальнити висновки українських і закордонних досліджень рівня толерантності, ксенофобії та дискримінації щодо ромів.
3. Узагальнити шляхи регуляції проявів дискримінації та ксенофобії щодо ромського населення українським законодавством.
4. Узагальнити план української політики щодо якісної інтеграції ромів у суспільство.
5. З'ясувати якість реалізації української політики щодо якісної інтеграції ромів у суспільство.

Дана робота базується на аналітичному огляді попередніх досліджень та державних політик щодо регуляції інтеграції ромів у суспільство та на критичній оцінці наслідків впровадження цих політик щодо якісної інтеграції ромів в українському суспільстві.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНІ

1.1 Концептуалізація визначень інтеграції, толерантності, терпимості, дискримінації та ксенофобії

Соціальна інтеграція, за визначенням Ф. Медвідь та Ю. Липи – це «процес і результат (стан) об'єднання в єдине ціле, співіснування раніше розрізнених частин і елементів системи разом, на основі їх взаємодії, залежно від взаємодоповнюваності, в тому числі, як процес гармонізації відносин між різними соціальними групами і результат (стан) їх солідарного співіснування» (Медвідь & Липа, 2005, с. 338, як цит у Курносенко, 2019). Соціальна інтеграція виступає індикатором того, якою мірою вибудовується ступінь довіри між представниками усіх соціальних груп у певному суспільстві, адже явище соціальної інтеграції, за словами Л. Курносенко (2019) виступає «характеристикою міри тотожності, сумісності цінностей, цілей, інтересів соціальних груп, якщо така міра є високою, то близькими поняттями, що розкривають зміст «інтеграції», є поняття «довіра», «злагода», «соціальна згуртованість», «солідарність», «партнерство», «комунікація» (с. 21).

Т. Парсонс, досліджуючи механізми функціонування суспільства, дійшов до висновку, що основою цього функціонування та загалом становлення рівноваги у суспільстві є процес соціальної взаємодія між усіма складовими суспільства та усіма соціальними групами всередині суспільства. При цьому, соціальна інтеграція – це один із основних важелів та основних умов для існування суспільства. Це явище забезпечує ефективну взаємодію всередині суспільства, соціальну підтримку та є умовою для відтворення суспільства і надалі (Парсонс, 1996, як цит у Курносенко, 2019).

Під інтеграцією Парсонс окреслює «структури і процеси, посередництвом яких відносини між частинами соціальної системи – людьми, виконуючими ті

або інші ролі, колективами і компонентами нормативних стандартів, – або упорядковуються способом, який забезпечує гармонійне їх функціонування у відповідних зв'язках один з одним, або, навпаки, не впорядковується, причому також яким-небудь визначеним чином» (Парсонс, 1996, с. 11, як цит у Курносенко, 2019). Соціальна інтеграція окреслюється процесом вибудовування лояльності, солідарності та толерантності усіх складових частин суспільства один до одної та забезпечує стійкість до чинників, що виводять суспільство із рівноваги.

Про важливість існування в суспільстві солідарності та толерантності наголошував французький філософ і соціолог Еміль Дюркгейм. Він зазначав, що тільки за умови існування цих явищ суспільство може бути «здоровим», адже коли ці явища не є присутніми, коли не вибудовується соціальна солідарність, суспільство «хворіє» (Дюркгейм, 1995, с. 68, як цит. у Цапок, 2020).

Організація Об'єднаних націй, базуючись на Статут ООН і на Загальну декларацію прав людини однією із цілей своєї діяльності визначила зменшення явища нетерпимості між різними націями та представниками різних народів. У період глобалізації зростають такі прояви насильницької поведінки як екстремізм, дискримінація та загалом поширення конфліктів, що базуються на проявах радикалізму серед представників різних національностей, тобто вияви повної чи часткової зневаги до людського життя. 16 листопада 1995 ООН ухвалила Декларацію принципів терпимості, було описано значення явища терпимості.

Зважаючи на текст Декларації (1995), явище терпимості має декілька визначень та вимірів:

- Саме терпимість є необхідним елементом для досягнення світового миру та для усунення культури насилля і війни. У цьому вимірі терпимість визначається як не тільки обов'язок на моральному рівні, а й необхідна політична та правова потреба кожної людини, що має забезпечуватися та контролюватися на найвищому державному рівні. Терпимість - це

прийняття того, що у світі існує різноманіття культур, форм їх вираження та різні вияви індивідуальності різних представників етносів та націй.

- Терпимість — це не бездіяльність, а активні дії, які мають виконувати кожна людина індивідуально, об'єднання людей та загалом держава. Ці дії базуються на основі визнаних прав і свобод людини.
- Терпимість — це прямий інструмент сприянню культурному плюралізму та утвердженню прав людини.
- Терпимість передбачає те, що кожен може дотримуватись своїх культурних переконань, з повагою ставлячись до культурних переконань інших людей, що існують із ними поруч (Декларація принципів толерантності, 1995).

Схожим за значенням у цій роботі виступає явище толерантності, бо звертаючись до Філософського енциклопедичного словника, поняття «толерантність» означає термін, котрий висвітлює позитивно забарвлене ставлення до людей, що мають певні відмінності, що стосуються різних вимірів, таких як відмінності за релігійною приналежністю, етнічною чи за культурною ознакою тощо. Толерантність також ґрунтується на усвідомленні різноманітності — природної, особистісної або ж культурної (Лісовий, 2002). Толерантність також передбачає активні дії щодо поваги особистих вподобань та культурних особливостей представників різних націй, етносів та інших соціальних груп. Тому у цій роботі вивчення явища терпимості також передбачає вивчення рівня толерантності в українському суспільстві.

У Декларації ООН також було зазначено, що саме толерантність виступає інструментом подолання страху перед «чужими», і виховання громадян із цінностями прийняття «різноманіття» попереджує поширення дискримінації та ксенофобії у суспільстві (Декларація принципів толерантності, 1995). Лише признаючи та приймаючи те, що у сучасному світі на одній території можуть проживати представники різних культурних груп, можна утворити «здорове» та толерантне суспільство.

Теодор Адорно (2001), німецький соціолог і філософ підтримує ідеї Дюркгейма і у своїй праці «Дослідження авторитарної особистості» зазначає, що відсутність толерантності у суспільстві породжує нетерпимість, а «нетерпимість є елементом авторитарної системи, яка пригнічує особистість і змушує людей шукати якийсь об'єкт для виміщення образ на ньому» (Адорно, 2012, с. 68- 69, як цит. у Цапок, 2020). Це очевидно вказує на початок вибудовування радикальнішого прояву нетерпимості - дискримінацію та ксенофобію.

Визначення явища ксенофобії можна розглядати через медичний та соціологічний вимір. З одного боку, це фізіологічний страх перед невідомим, в даному контексті через незвичні для буденного оточення індивіда риси зовнішності та моделі поведінки. Це той страх, який індивід не може усвідомлено контролювати. З іншого боку, у соціологічному вимірі, це прояви (активні дії) щодо усіх індивідів, що є одиницями чужої, незнайомої соціальної групи (Требін, 2015, с. 374, як цит. у Цапок, 2020).

М. В. Кроз і Н. А. Ратінова (2015) дають таке визначення явищу ксенофобії: «негативне, емоційно насичене ірраціональне за своєю природою (але приховане під псевдорациональним обґрунтуванням) відношення суб'єкта до певної людської спільності та її окремим представникам – «чужинцям», «інакшим», «не нашим» (с. 4, як цит. у Цапок, 2020). Але О. О. Леонтьєв (2013) не погоджується із ірраціональною природою ксенофобії, у своїй праці він визначає ксенофобію, як «соціальнопсихологічне явище, при якому образ ворога значною мірою створюється уявою» (с. 7, як цит. у Цапок, 2020). Якщо звертатися до «Словника термінів міжкультурної комунікації» Ф. С. Бацевича, ксенофобія – «різке несприйняття особою чи національною лінгвокультурною спільнотою чужої культури, мови, поведінки, манери спілкування тощо. На рівні державної політики може виявлятися як дискримінація за національно-культурними ознаками» (Бацевич, 2007, як цит. у Цапок, 2020).

Одним із проявів ксенофобії є сегрегація. Це відокремлення індивідів, що належать до однієї культурної групи від інших за принципом расової чи етнічної

ознаки. У такому випадку, ксенофобія спричиняє ізольованість однієї соціальної групи в межах одного соціального простору (Ковальова, 2005, с. 583, як цит. у Цапок, 2020). Н. В. Паніна (2009), досліджуючи питання ксенофобії, дійшла до висновку, що такий вияв ксенофобії виникає тоді, коли індивіди «не бажають бачити представників інших національностей в якості громадян своєї країни, прихованою формою ксенофобії, або схильністю до ксенофобії» (с. 28, як цит. у Цапок, 2020).

На декілька рівнів розподілив вияви ксенофобії щодо індивідів Д. Кобзін. Він поділив прояви за принципом характеру активної дії. Дослідник виокремив такі рівні: ментальний, вербальний та поведінковий. На ментальному рівні індивід не виконує активних дій щодо «чужих», цей рівень обмежується процесами у межах свідомості. Вербальний рівень передбачає перехід до словесних та вербальних проявів (лайка, жести тощо). Поведінковий рівень передбачає вже активну демонстрацію неприйняття «чужих», це вже конкретні дії, що передбачають створення бар'єрів щодо неприйнятних індивідів та обмеження їх свободи (Кобзін, Шейко, Мартиненко & Белоусов, 2008, с. 31, як цит. у Цапок, 2020).

Г. Зіммель, досліджуючи механізми утворення суспільства, стверджував, що суспільство треба розглядати як безперервний процес, це організм, який функціонує та породжується взаємодією. І такий організм може бути «здоровим» лише за умови відсутності ксенофобії та нетерпимості (Скулкіна, 2013, с. 305, як цит. у Цапок, 2020).

Отже, дослідження явищ інтеграції, терпимості, толерантності, дискримінації та ксенофобії у суспільстві є важливою темою для низки філософів та соціологів. Соціальна інтеграція — це обов'язковий елемент для того, щоб усі елементи суспільства взаємодіяли ефективно, вибудовуючи рівновагу. Відсутність соціальної інтеграції збільшує ступінь недовіри одних соціальних груп до інших, що провокує внутрішню напругу у суспільстві та конфлікти. Дискримінація та ксенофобія виступають механізмами ізоляції та

відокремлення групи індивідів від суспільства за принципом расових, етнічних та культурних відмінностей. Страх перед «чужим» спричиняє обмеження свобод, вибудовує бар'єри між індивідами. Ці явища провокують збільшення рівня насилля та ворожнечі у суспільстві. У сучасному світі однією із вирішальних задач є вибудовування толерантності та терпимості на всіх соціальних рівнях: від побутового до державного. Лише за такої умови суспільство може бути «здоровим» та таким, у якому може відбуватися ефективна взаємодія усіх його частин.

1.2 Українська державна політика щодо інтеграції ромів в суспільство

Інститут соціології НАН України досліджував динаміку ксенофобних настроїв в Україні і дійшов до висновку, що тенденція нетерпимості і нетолерантності щодо представників інших націй і культур стрімко зростає: «Результати моніторингу виявляють вкрай несприятливу тенденцію зростання як інтегрального показника національної дистанційованості, так і відчуженості населення України практично від усіх національностей» (Малишева, як цит. у Скулкіна & Ваврик, 2013). За результатами дослідження, рівень соціальної дистанційованості є найбільшим щодо представників таких досліджуваних груп «євреї» та «цигани». Порівняно із даними, отриманими до 2002 року, кількість українців, що, за одним із вимірів, готові підтримувати тісні стосунки із циганами, становило 0.25% від попередньої цифри, а кількість тих, хто не готовий проживати із циганами у одній країні становить близько 50% населення. Із кожних ста опитаних респондентів лише двоє виявили готовність до близького спілкування із циганами та до вибудовування із ними тісних формальних та неформальних зв'язків. Загалом після 2002 року різко впав рівень толерантності і до представників інших національностей, таких як росіяни, представники кавказької групи та євреї (Скулкіна & Ваврик, 2013). А за висновками дослідження індексу ксенофобії, що проводив Київський міжнародний інститут соціології, індекс ксенофобії щодо ромського населення є найбільшим порівняно із іншими національними групами (КМІС, 2013, як цит. у Марценюк, 2014). А за

даними роботи Ганни Цапок (2020), яка досліджувала рівень ксенофобних настроїв в Україні за 2009-2019 рік, базуючись на масиві даних КМІС, рівень соціальної дистанції до соціальної групи «роми» в українців за цей період тримався приблизно в однакових позначках, змінився з рівня 4.97 (у 2009 році) до 4.7 (у 2019 році) (Цапок, 2020, с. 30).

За даними Всеукраїнського перепису населення від 2001 р., кількість ромів в Україні становить 47 тис. осіб (Державна служба статистики, 2001). За іншими оцінками, зокрема зважаючи на данні звіту фонду «Ромський жіночий фонд «Чіріклі», міжнародної благодійної неурядової організації, яка допомагає ромській громаді якісно інтеграція в українське суспільство, наразі в Україні проживає до 400 тисяч представників ромського населення, ця цифра об'єднує представників різноманітних груп та діалектів (Фонд Чіріклі, 2014). Зважаючи на данні Інституту історії України, в Енциклопедії історії України було зазначено, що «в Україні проживає ряд етнографічних груп ромів, серед яких — влахи, кишинівці, келдерари, крими, ловари, расейці (гімпени), русска рома, серви, сервітіка рома, сінті, унґріко рома, урсари та ін.» (Наулко & Зіневич, 2013)

Зважаючи на те, що данні Національного перепису України 2001 року сильно різняться із даними, що отримали правозахисні організації щодо кількості ромів, що проживають на теренах України, дуже складно реалізувати державну політику щодо якісної інтеграції «пригнічених» груп населення у суспільство. Невідповідність даних щодо кількості ромського населення в Україні може бути спричинене тим, що багато представників ромського населення свідомо приховують свою приналежність до цієї соціальної групи. Вони можуть не вказувати свою реальну етнічну ідентичність через страх пригнічення зі сторони українців, аби уникнути проявів агресії чи дискримінації щодо них. Також багато ромів проживає в країні без документів, що засвідчують особу, без прописки у місці постійного проживання.

Відсутність чітких даних про демографічний і географічний розподіл спричиняють викривлення реальної ситуації, невідповідність до правдивих показників, що оцінюють стан дискримінації щодо ромського населення в Україні. Тому необхідною задачею для вирішення цієї ситуації є організація доступу до реальних цифр щодо демографічного складу та інших показників для центральної та місцевої влади по регіонах задля впровадження ефективних механізмів політики. Про важливість якісного збору даних про демографічний склад населення та про реальний розподіл національних меншин у країні також наголосив Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації (КЛРД ООН). Такий збір інформації має бути регулярним (нагадаю, що останній перепис населення відбувся лише у 2001 році, 21 рік тому) та систематичним, включаючи також дані інших соціологічних досліджень. Основою державної політики та стратегії має слугувати всебічна доказова база, у якій офіційні дані базуються на висновках соціологічних досліджень академічних установ, приватних соціологічних агентств та на висновках звітів міжнародних громадських організацій. Лише такі дії нададуть змогу якісно та ефективно впровадити політику щодо зменшення рівня дискримінації у країні, розробляти працюючу стратегію та плани реалізації та оцінки впливу на усіх державних рівнях (КЛРД ООН, 2016).

У 1991 році Україна здобула незалежність, що фактично означає початок переходу до демократичної держави, у якій цінуються та оберігаються права та свободи людей. Демократію можна описувати як систему у якій панує врівноваження прав меншин через владу більшості, у той час, як рівність досягається через гарантування державою дотримання прав людини та верховенства права (Бочева, 2014, с. 14). Усі елементи системи взаємодоповнюють одна одну та таким чином досягається баланс. Забезпечення рівних прав неможливе без відповідної судово-правової системи, що є механізмом заборони будь-яких проявів насилля, нетолерантності та дискримінації щодо меншин з боку панівної нації. Зважаючи на це, в Конституції України, прийнятій у 1996 році, затверджено ряд положень та статей, що відповідають цьому вектору. Ці статті затверджені Верховною Радою України та

є обов'язковими до дотримання усіма елементами держави. У Таблиці 1.1 зазначені деякі статті із Конституції України, що стосуються підтримки національних меншин, усвідомлення про наявність у суспільстві явища різноманіття, заборону проявам насильницької поведінки щодо меншин і загалом забезпечення рівних прав для всіх (Конституція України, 2020).

Таблиця 1.1 Статті Конституції України, що стосуються підтримки національних меншин

Стаття	Опис статті
Стаття 11	«Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.»
Стаття 15	«Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.»
Стаття 21	«Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.»
Стаття 24	«Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками...»

У 1992 році Верховна Рада прийняла Закон «Про національні меншини в Україні», який мав стати одним із механізмів захисту представників меншин в Україні. Серед затверджених статей важливими зокрема є ті, що вказують на

свободу індивідом обирати національність (Стаття 11), на те, що «Україна гарантує громадянам незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення» (Стаття 1), і те, що будь-яке обмеження прав і свобод представників меншин карається законом (Стаття 18) (Про національні меншини в Україні, 2012). Також положення, що виступають регуляторами дискримінаційних дій по відношенню меншин висвітлюються у багатьох інших законах, що стосуються різних сфер життя: у Цивільному кодексі України (Цивільний кодекс України, 2022), законі «Про національну поліцію» (Про Національну поліцію, 2022), «Кодексі законів про працю» (Кодекс законів про працю України, 2022) тощо. У Таблиці 1.2 наведені приклади таких статей.

Таблиця 1.2 Регулятори дискримінаційних дій по відношенню до меншин

Назва	Опис
Стаття 300 Цивільного кодексу України	«Фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.»
Стаття 2 із змінами, внесеними згідно з Указами ПВР Кодексу законів про працю	«Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань...»

Продовження табл. 1.2 Регулятори дискримінаційних дій по відношенню до меншин

Стаття 7 (5) Закону «Про національну поліцію»	«У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.»
---	--

Прояви насилля, що базуються на підґрунті з дискримінації також регулюються Кримінальним кодексом України (Кримінальний кодекс України, 2022). У Таблиці 1.3 нижче презентую огляд деяких статей, що описують ступінь злочину в залежності від насильницької дії, та передбачене за це покарання (у кожній із статей мотивом скоєння злочину виступає в тому числі і расова, національна чи релігійна нетерпимість:

Таблиця 1.3 Кримінальна відповідальність за скоєння злочинів, що вмотивовані дискримінаційними ідеями

Стаття	Опис дії	Покарання
126	Побої та мордування. «Умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень... що мають характер мордування, вчинені групою осіб, або з метою залякування потерпілого чи його близьких...».	Обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк
127	Катування. «Умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій...»	Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років

Продовження табл. 1.3 Кримінальна відповідальність за скоєння злочинів, що вмотивовані дискримінаційними ідеями

122	Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження. «Умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке, що спричинило тривалий розлад здоров'я або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину...»	Позбавлення волі від трьох до п'яти років
121	Умисне тяжке тілесне ушкодження. «Ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення ... або таке, що спричинило смерть потерпілого...»	Позбавлення волі на строк від семи до десяти років
115	Умисне вбивство	позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі

Щодо аспекту міжнародного співробітництва, Україна має дотримуватися цілого списку міжнародних договорів, що регулюють права і свободи меншин у країні. Серед цих договорів можна виділити такі:

«Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 року (CERD), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (ICCPR), Міжнародний пакт про соціальні, економічні й культурні права 1966 року (ICSECR), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року (CEDAW), Конвенція про права дитини 1989 року (UNCRC), Європейська конвенція про права людини й

основні свободи 1950 року (ЕCHR) та її Протокол № 12,25 а також Рамкова конвенція про захист національних меншин 1997 року (СоЕ FCPNM)» (Бочева, 2019).

В 2013 році указом Президента України було схвалено Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року (Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, 2013). Така стратегія була створена через те, що ромська спільнота є однією із найуразливіших соціальних груп в контексті дискримінації та ксенофобії. Стратегія та План її реалізації являє собою перелік дій, які спрямовані на те, щоб інтеграція цієї вразливої групи у спільноту проходила більш ефективно, без створення перешкод та ізолюваності зі сторони переважаючої нації. Як було зазначено в указі, роми, що проживають на теренах України мають проблеми, схожі із проблемами ромів у інших країнах: низький рівень освіти (велика кількість ромів не мають змоги отримати навіть базової середньої освіти), незадовільний стан здоров'я (що вказує на нерівність прав в контексті отримання базових медичних потреб), непридатний для комфортного життя рівень житлово-побутових умов, відсутність у більшості ромів документів, що посвідчують особу, свідоцтва про народження та свідоцтва про реєстрацію місць життя, дискримінація та упереджене ставлення щодо представників ромської громади.

Стратегія базується на принципах демократичного суспільства: зокрема це рівний доступ до благ і свобод, дотримання зазначених вище вимог українського законодавства про рівні права і можливості усіх громадян України та взаємодія усіх елементів держави, виконавчої та місцевої влади задля забезпечення якісної інтеграції ромів в суспільство. Стратегія має на меті роботу над шістьма основними напрямками: правове забезпечення ромів, соціальний захист і зайнятість, підвищення освітнього рівня, охорона здоров'я, поліпшення житлово-побутових умов ромів та задоволення інформаційних та культурних потреб (Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської

національної меншини на період до 2020 року, 2013). У Таблиці 1.4 висвітлено опис задач, які передбачає Стратегія захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини по цим шістьом напрямкам:

Таблиця 1.4 Задачі Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини

Напрямок	Задача
Правовий захист	<p>Залучення представників ромської громади до вирішення питань суспільного життя країни та зокрема становища ромської національної меншини;</p> <p>Підвищення рівня правової обізнаності;</p> <p>Заходи щодо попередження проявів дискримінації щодо ромів та щодо формування толерантного ставлення;</p> <p>Допомога в отриманні та оформленні особистих документів;</p> <p>Співробітництво з міжнародними організаціями, що працюють у сфері правового захисту ромів;</p>
Соціальний захист та зайнятість	<p>Реалізація державної соціальної політики щодо незахищених соціальних груп та інформаційно-просвітницька робота про запобігання насильства у сім'ї, недопущення дитячої праці;</p> <p>Допомога у пошуку роботи та протидія професійній дискримінації та залучення до суспільно-корисної праці;</p>
Підвищення освітнього рівня	<p>Робота із елементами освітньої системи;</p> <p>Забезпечення взаємодії ромів із елементами освітньої системи;</p> <p>Збільшення кількості ромів, що отримують середню освіту;</p> <p>Профорієнтаційна робота із ромами;</p>
Охорона здоров'я	<p>Підвищення рівня інформованості ромів щодо роботи системи охорони здоров'я;</p> <p>Робота із елементами системи охорони здоров'я;</p> <p>Пропагування серед ромів здорового способу життя та підвищення стану їх здоров'я;</p>

Продовження табл. 1.4 **Задачі Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини**

Поліпшення житлово-побутових умов	Вибудовування та вдосконалення соціальної інфраструктури в місцях проживання ромів; Допомога ромам у отриманні житла;
Задоволення культурних та інформаційних потреб	Сприяння розвитку культури і мистецтв ромської громади; Інформованість суспільства про культурну спадщину ромів;

Як результат, дана Стратегія мала забезпечити культурний розвиток ромів, створити умови, при яких ромська громада могла зберегти самобутність та загалом комфортно існувати в українському суспільстві без відчуття на собі дискримінаційних поглядів та дій.

У 2021 році була проведена робота з оцінки якості реалізації Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 і загалом якість впровадження Стратегії було описано як «неефективну». У аналітичній доповіді Центру суспільних досліджень Національного інституту суспільних досліджень (2021) було висвітлено такі пункти, що обумовлюють перешкоди у впровадженні Стратегії:

- Відсутність конкретизації положень, що вказує на нехтування необхідних потреб для ромського населення;
- Відсутність конкретизації індикаторів реалізації та вимірюваних показників;
- Недостовірні дані щодо того, скільки насправді проживає ромського населення в Україні та в яких соціально-економічних умовах;

- Неєфективна система бюджетування, управління фінансами на державному та місцевому рівнях (Національний інститут суспільних досліджень, центр суспільних досліджень, 2021);

Також важливим фактором в погіршені стану життя ромів в Україні стало глобальне поширення COVID-19. Світова пандемія запустила процеси на зростання дискримінаційних настроїв щодо ромів, соціального ізолювання та нетерпимості. Глобальний локдаун та усі пов'язані із ним обмеження вплинули на погіршення стану нерівномірного доступу до послуг системи охорони здоров'я, доступу до освіти та на погіршення стану житлово-побутових умов ромського населення (Національний інститут суспільних досліджень, центр суспільних досліджень, 2021).

Отже, наразі в Україні проживає велика ромська громада, але точної оцінки кількості ромів та їх демографіко-географічного розподілу немає. Це створює негативний ефект для створення та реалізації заходів щодо інтеграції ромського населення в Українське суспільство. Роми є найбільш вразливою соціальною групою, рівень дискримінації щодо них з боку панівної нації стрімко зростає. Важливою задачею з боку держави є дотримання принципів демократичного суспільства, таких як забезпечення рівних прав і свобод серед усіх громадян, підвищення рівня толерантності щодо меншин та забезпечення вільного доступу до благ для ромського населення. Задля цього було затверджено ряд законів, актів, статей для вирішення цього питання та ухвалила Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, яка має на меті виконати перелік завдань, які б надали змогу ромській громаді інтегруватися у суспільство та вільно і безпечно жити без страху відчутти на собі прояви дискримінації з боку українців.

РОЗДІЛ 2

КРИТИЧНА ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ІНТЕГРАЦІЇ РОМІВ В УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Найбільш важливим завданням правового захисту ромських громадян є вирішення ситуації із відсутністю особистих документів. Адже саме наявність документів, що посвідчують особу має вирішальне значення при наданні доступу ромським громадянам до суспільних послуг. Зважаючи на звіти Державної реєстраційної служби Міністерства юстиції України, в цьому питанні була досягнена значна позитивна тенденція. Державній політиці вдалося позитивно вплинути на видачу особистих документів ромським громадянам, зважаючи на результати дослідження ефективності впровадження Стратегії, проведене структурою ООН Жінки та Офісом Ради Європи в Україні : «загальна кількість паспортів, що видані ромам, постійно зростає, починаючи з 2013 року, а у 2018 році вона збільшилася більш, ніж у два рази, порівняно з 2013 роком» (ООН Жінки, Офіс Ради Європи в Україні, 2019).

Також помітний прогрес спостерігається в реалізації завдання залучення представників ромської громади до вирішення питань суспільного життя країни та зокрема становища ромської національної меншини. Зважаючи на результати того ж дослідження було виокремлено такі позитивні результати роботи державної політики щодо залучення ромських громадських організацій до прийняття суспільно важливих рішень: «1) налагодження співпраці з місцевими/регіональними інституціями, в тому числі участь у різних структурах рад меншин, робочих групах з реалізації Стратегії на обласних рівнях. 2) Посилення партнерства з інституціями та їх залучення до проєктів, які ініційовані та реалізуються ромськими ГО і фінансуються різними зовнішніми донорами. 3) Регулярні громадські оцінювання реалізації Ромської стратегії та Плану заходів під час організованих зустрічей та/або «круглих столів» у різних областях» (ООН Жінки, Офіс Ради Європи в Україні, 2019).

Важко оцінити якість впровадження політики, що направлена на покращення соціального захисту ромів, адже наразі немає зведених даних на державному рівні щодо заходів соціального захисту саме для ромської громади, проте якщо розглянути дані, що опубліковані на рівні обласних та місцевих громад, можна побачити позитивну тенденцію – загалом порівняно із 2015 роком кількість ромських сімей, що отримали соціальну підтримку на регіональному рівні, у 2018 зростає майже удвічі, а навіть попри те, що дані за 2019 рік висвітлюються лише про Черкаську, Дніпропетровську, Донецьку, Одеську та Волинську області, ця цифра є у півтори рази більшою, аніж за 2015 рік (ООН Жінки, Офіс Ради Європи в Україні, 2019).

Проте ефективність Стратегії щодо доступу до працевлаштування не показала значущих результатів. Досі зберігається тенденція до етнічної упередженості щодо ромів, що заважає їх отримувати офіційну кваліфіковану роботу. За даними Аналітичного брифу за результатами дослідження «Мапування потенціалу працевлаштування та розвитку підприємництва в ромських громадах (на матеріалі Волинської, Донецької, Закарпатської, Луганської, Одеської, Харківської, Черкаської областей)», проведеного Міжнародним фондом «Відродження» у 2021 році, лише кожний четвертий ром займається певною робочою зайнятістю, причому якщо цю цифру розглядати в гендерному контексті, чоловіків працює втричі більше, аніж жінок, а у третини ромських домогосподарств немає жодного члена сім'ї, який би займався робочою спеціальністю. Дані вказують, що кожний п'ятий ром відмовляється шукати роботу через те, що він розуміє, що він ром і роботу не знайде. Ці побоювання підтримуються статистикою про те, що майже половині ромів, які коли небудь шукали роботу, відмовляли у працевлаштуванні через їхню етнічну приналежність (Міжнародний фонд «Відродження», 2021).

Також важливим фактором, що впливає на отримання роботи є освіта, а станом на 2018 рік, наприклад, близько 25% ромських сімей, що мають дітей, не відправляють жодну дитину у школу (Бочева, 2019). Цей показник є значно

нижчим порівняно із середнім показником в Україні. Досліджуючи питання про права ромських жінок та, зокрема, проблему доступу до освіти, фонд «Чіріклі» висвітлив у своїй публікації, що переважна більшість опитаних ромських жінок мають неповну середню освіту і однією із важливих причин є те, що вони досить рано виходять заміж і таке явище все ще досить поширене в інших ромських регіонах. Через неможливість отримання повної освіти, ромські жінки відчують себе незахищеними та вразливими в отриманні суспільних благ та щодо, зокрема, щодо доступу до працевлаштування. Серед тих ромів, хто все ж таки отримує повну освіту переважна кількість – це хлопчики, адже в їх поділі сімейних обов'язків саме вони мають приносити кошти та ресурси у сім'ю. Важливим обмеженням до отримання освіти є також те, що серед ромських сімей паніє бідність, стан, коли сім'я не має коштів не тільки оплатити навчання, а і базово забезпечити дітей необхідними для школи товарами (Фонд Чіріклі, 2018).

Негативна тенденція спостерігається в контексті вибудовування толерантного ставлення до представників ромського населення в українському суспільстві. Не зважаючи на те, що було проведено низку заходів, що задіяли і ЗМІ, і публічні виступи, і навчальні заходи, дискримінаційні прояви все же мають визначне місце в суспільстві. Щороку фіксується більше 20 проявів агресивної поведінки щодо ромів. Громадська організація «Фонд Чіріклі», досліджуючи мову ворожнечі проти ромів у ЗМІ, лише за три місяці (з жовтня до грудня 2020 року) зафіксувала 39 випадків проявів нетерпимості щодо ромів у соціальних мережах (Презентація результатів моніторингу мови ворожнечі проти ромів, 2021). Про негативну тенденцію дискримінаційних настроїв також наголосив Спеціальний доповідач ООН з питань національних меншин Фернан де Варенн, зважаючи на те, що в контексті глобальної пандемії представників ромської громади обвинувачують в поширенні коронавірусу:

«Ще в минулому році ми забили тривогу з приводу зростання ворожих висловлювань на адресу меншин, зокрема ромів, як в інтернеті, так і в основних засобах масової інформації. Йдеться й про звинувачення

ромів у поширенні коронавірусу. З того часу, схоже, мало що змінилося... У важкий для всіх період пандемії їх намагаються зробити цапами-відбувайлами. У деяких країнах прояви ненависті і нетерпимості щодо ромів стали «майже нормою» (Під час пандемії з ромів зробили цапа-відбувайла за поширення коронавірусу – експерт ООН, 2021).

Зважаючи на дані аналітичного звіту Minority Rights Group International «Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції», у період з 2017 по 2019, було висвітлені такі прояви дискримінації щодо ромів:

- 1) 2017 рік, Київ. Підпал ромського населення, що налічував 300 осіб після ненависницьких промов з боку місцевого населення у соціальних мережах та подання петиції у місцеву владу з ціллю виселити усіх ромів із поселення. Місцева влада не проводила жодного розслідування і не шукала винних у цій ситуації.
- 2) 2017 рік, Київ. Група чоловіків напала на ромів біля залізничного вокзалу, побила їх, забрала усі кошти та наказала забиратися з міста. Не зважаючи на те, що поліція мала дані про те, що група чоловіків належала до організації «Безпека життя», жодних правопорушень виявлено не було.
- 3) 2018 рік, Київ. Група людей напала на ромське поселення поблизу Лисої гори у Києві. Застосувала сльозогінний газ та каміння проти ромів і змусила їх покинути поселення. Процес і результати побою виклала у соціальних мережах організація С14, проте за це організація досі не понесла жодного покарання.
- 4) 2018 рік, Київ. Підпал п'яти будинків ромського населення поблизу Русанівських садів коктейлями молотова. Відповідальність за це взяла на себе організація «Немезіди», проте за це не понесла ще жодного покарання.

- 5) 2018 рік, Львів. Підпал ромського поселення, поки тридцять його мешканців спали. Щонайменше двоє ромів отримали опіки та поранення. Роми подали скаргу до місцевої влади, проте їх усе одно виселили. Винних у підпалі не знайшли.
- 6) 2018 рік, Тернопіль. Підпал поселення ромів, в якому проживало близько 45 осіб. Поселення згоріло повністю до того, як приїхала поліція. Поліція затримала 12 підлітків із ультраправої організації, проте інцидент класифікували як «хуліганство».
- 7) 2018 рік, Київ. Напад ультраправими чоловіками на поселення ромів на Новобіличах. Поліція не змогла виявити винних у інциденті.
- 8) 2018 рік, Львів. Табір ромів на Трускавецькій вулиці зазнав нападу групою чоловіків із баскетбольними битами. Били, зокрема, жінок і дітей, що спали у наметах. 24-річний ром помер від ножового поранення, юнак, жінка і дитина були госпіталізовані із важкими ушкодженнями. Групу нападників із 12 чоловік, зокрема 8 старшокласників, було заарештовано. Влада вирішила не класифікувати інцидент як такий, що був скоєним на основі етнічної нетерпимості.
- 9) 2019 рік, Івано-Франківськ. Підпал поселення ромів коктейлями молотова. Місцеві жителі вирішили не подавати скаргу у поліцію через можливість поліцейського розслідування (Бочева, 2019).

У ЗМІ висвітлюється також низка подій, що відбувалися після 2019 року:

дискримінаційні висловлювання представників влади, а саме мера міста Івано-Франківськ Руслана Марцінківського щодо того, що на центральній площі міста слід «створити намет по боротьбі із циганами і сміттям» (Марцінківський хоче створити на вокзалі штаб по боротьбі зі сміттям і циганами - Галичина, 2020) та висловлювання мера міста Рівне Олександра Третяка щодо того, що «треба усіх циган запакувати та вивезти на Закарпаття» (Опанасик, 2021);

на тлі воєнних подій і самосуду мародерства також зазнають «розплати» і представники ромської громади, їх облили зеленкою та приклеїли до стовпів, ця

дія була висвітлена у соціальній мережі та доповнена дописом «вони намагалися повторювати свої «брудні фокуси», що свідчить про міжетнічну ворожнечу щодо ромів (Романович, 2022);

у Києві в листопаді 2021 року чотирьом ромкам розмалювали обличчя зеленою, ймовірно через те, що вони вчинили крадіжку, але такі дії вважаються за законом протиправними і розпалюють міжетнічну ворожнечу (Струк, 2021). Такий же «самосуд» вчинили рому зі Львова 10 січня 2021 року, змусивши його, також, повзати навколішки і вибачатися за скоєну крадіжку. Даний інцидент був скоєний представником організації «Ловці», він знімав процес та виклав його у соціальну мережу. На фоні можна почути вигуки «Або з вами тут покінчать, собаки дикі!» (VARTA1, 2021);

наприкінці серпня 2020 року в селі Андріївка Харківської області зібралось народне віче чисельністю у 500 людей з метою виселити ромську громаду, що там проживала. Віче згодом перетворився у погром, місцеві жителі трошили домівки ромів камінням та закидали в вікна яйці. Причиною віче є інцидент, коли представник ромів напідпитку потрапив у аварію з місцевим жителем, це обурило місцевих і на прикладі одного рома вони вимагали виселення всієї громади (Антиромське віче на Харківщині: з чого почався конфлікт і чим небезпечне загострення, 2020);

17 жовтня 2021 року в Ірпені відбулася акція протесту проти ромського населення, яку організували представники праворадикальних організацій, таких як С14, «Основа майбутнього», «Свобода», «Правий сектор», «Національний корпус» тощо. Ромів звинувачували в безкарному розповсюдженні наркотичних речовин, а лозунгами були такі вислови як «Пам'ятай, чужинець, тут господар українець», «Геть циган з Ірпеня». Протест відбувався під захистом поліції (В Ірпені праворадикали вийшли на акцію проти місцевих ромів: розповідаємо, що відбулось, 2020).

А з лютого по липень, лише за 6 місяців 2021 року, Управління Верховного Комісара ООН з прав людини, зважаючи на дані доповіді про ситуацію з правами людини в Україні, зафіксувало 21 випадок проявів агресії та нетерпимості щодо, переважно, ромського населення в Україні (ОНПЛ, 2021).

Отже, в контексті державної політики щодо інтеграції ромів в українське суспільство та подоланню соціальної ізоляції ромів було проведено низько заходів, на державному та регіональному рівнях. Проте, не зважаючи на позитивну тенденцію в сферах соціального захисту, отримання ромами документів, що посвідчують особу та в залученості представників ромської громади в прийнятті суспільно важливих рішень, негативну тенденцію все ще можна спостерігати в таких сферах як отримання ромами освіти та доступу до працевлаштування. Все це має вплив на все ще існуючий в українському суспільстві високий рівень нетерпимості та дискримінації по відношенню до представників ромської громади з боку панівної нації. Щороку фіксується низка випадків проявів ворожнечі, такі як підпали, розбої, дискримінаційна риторика та загалом обмеження прав та свобод ромської громади. Роми все ще відчують на собі відторгнення та упередження в українському суспільстві, соціальна ізоляція ромської громади не зменшується. Тому ефективність Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року можна оцінити як низьку та як таку, що не досягнула усіх своїх завдань.

ВИСНОВКИ

Вивчення явища соціальної ізоляції ромів в українському суспільстві передбачає аналіз проявів таких явищ як інтеграція, терпимість, толерантність, дискримінації та ксенофобії щодо ромського населення в українському суспільстві. Дані явища є досить важливими для вивчення для низки соціологів та філософів, таких як, зокрема Лісовий В., Дюркгейм Е., Адорно Т., Требін М. тощо. Дискримінація та ксенофобія описується як рушій, що провокує відокремлення певної групи індивідів від більшої суспільної групи, в даному випадку соціальної групи, що об'єднує індивідів ромської етнічної групи від інших представників українського суспільства. Це відокремлення відбувається за принципом соціокультурних відмінностей, таких як раса, етнос, культурні особливості. Така соціальна ізоляція спричинює страх іншої групи перед «чужою» групою, а цей страх, у свою чергу негативно впливає на вибудовування «бар'єрів» між групами та на обмеження особистих свобод, що є негативним явищем у демократичному суспільстві.

Дискримінація та ксенофобія збільшує рівень насилля у суспільстві щодо ізоляційних груп, в даному випадку прояви насилля щодо ромів з боку панівної нації. Демократичне суспільство може бути «здоровим» лише у випадку подолання цих бар'єрів, коли усі її частини взаємодіють вільно та ефективно. Це відбувається за умови покращення рівня терпимості та толерантності щодо представників меншин, тому така задача є однією із вирішальних у сучасній українській політиці.

Наразі в Україні відбувається активний ріст рівня толерантності та нетерпимості щодо представників меншин і роми зазнають на собі майже найбільшого рівня соціальної дистанційованості. Роми є соціально вразливою групою і рівень нетерпимості і дискримінації щодо них наразі не зменшується. Задля дотримання щодо цієї громади таких принципів демократичного суспільства як забезпечення рівних прав та свобод, забезпечення доступу до ресурсів та благ та загалом задля підвищення рівня терпимості та толерантності

з боку українців, державна політика передбачає комплекс інструментів на усіх державних рівнях.

В контексті регуляції проявів дискримінації щодо меншин було ухвалено низку законів, актів, статей у Конституції тощо, проте найбільш вагомим заходом задля покращення ситуації із соціальною ізоляцією ромів в українському суспільстві було ухвалено Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Ця Стратегія описує низку завдань, досягнення яких передбачає покращення стану толерантності та терпимості щодо ромського населення, зменшення проявів насилля та дискримінації та загалом би зменшило соціальну дистанційованість щодо ромів в українському суспільстві, що допомогло б ромському населенню вільно та безпечно проживати в Україні.

В рамках реалізації державної політики, яка націлена на якісну та ефективну інтеграцію ромів в українському суспільстві було проведено ряд заходів і дій на різних державних рівнях. Позитивної тенденції зазнали лише вища, що окреслюються сферами соціального захисту та, зокрема, отриманням ромами документів, що є необхідною умовою для отримання доступу до соціальних благ та наданні доступу ромській громаді до прийняття суспільно важливих рішень. Перепоною для виконання цього завдання є відсутність точних даних щодо демографіко-географічного розподілу ромів в українському суспільстві. Дані, описані Всеукраїнським переписом населення сильно відрізняються від даних досліджень громадських організацій.

Проте якість реалізації державної політики в контексті зменшення соціальної ізоляції та зменшення рівня ксенофобії та дискримінації щодо ромського населення з боку українців можна оцінити як низьку. Щороку фіксується близько 20 випадків проявів агресії та насилля щодо ромів таких як підпали тимчасових поселень, розбої, побиття, дискримінаційні вислови тощо. При чому, такі дії простежуються навіть на рівні представників влади. Люди, що вчиняють дані протизаконні дії майже ніколи не зазнають покарання, не

зважаючи на те, що регуляція проявів дискримінації та дискримінації щодо меншин описана законами та Конституцією. Роми все ще на собі відчують пригнічення та відторгнення з боку українців та досі залишаються ізольованою соціальною групою, попри впроваджені державою дії щодо якісної інтеграції ромів в українське суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

VARTA1

- (2021). *У Львові зловили грабіжників та влаштували їм самосуд* [Відео]. YouTube. *Режим доступу:* <https://www.youtube.com/watch?v=AvMQOaRRwSM>
- Адорно, Т. В. (2012). Исследование авторитарной личности. *Антиромське віче на Харківщині: з чого почався конфлікт і чим небезпечне загострення.* (2020). ZMINA - центр прав людини. *Режим доступу:* <https://zmina.info/articles/antyroms'ke-viche-na-kharkivshchyni-z-choho-rochavsya-konflikt-i-chym-nebezpechne-zahostrennya/>
- Бацевич, Ф. С., & Богданович, Г. Ю. (2011). Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації. *Саки: ПП «Підприємство «Фенікс».*
- Бочева Г. (2019), «Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції». *Режим доступу:* https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2019/05/MRG_Rep_Ukraine_UKR_Apr19.pdf
- В Ірпені праворадикали вийшли на акцію проти місцевих ромів: розповідаємо, що відбулось.* (2021). ZMINA - центр прав людини. *Режим доступу:* <https://zmina.info/articles/v-irpeni-pravoradykaly-vyjshly-na-akcziyu-proty-miscevyh-romiv-rozpovidayemo-shho-vidbulos/>
- Герасіна, Л. М., Погрібна, В. Л., Поліщук, І. О., Требін, М. П. (Ред.) (2015) Політологічний енциклопедичний словник. Харків: Право.
- Декларація принципів толерантності, Декларація Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (1995). *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text
- Державна служба статистики (2001), Всеукраїнський перепис населення 2001 р. *Режим доступу:* <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>

Дюркгейм, Э. (1995). Социология, ее предмет, метод, назначение. М.: Канон, 269.

КЛРД ООН (2016), «Періодична доповідь України»

КМІС (2013), Динаміка ксенофобії в Україні: 2010-2013

Кобзін, Д. О., Шейко, Р. В., Мартиненко, О. А., & Белоусов, Ю. Л. (2008). Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження. *Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php>*

Ковальова Т. В., (2005) Великий тлумачний словник української мови. Х. : Фоліо, 767.

Кодекс законів про працю України, Кодекс України № 322-VIII (2022) (Україна). *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>*

Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>*

Кримінальний кодекс України, Кодекс України № 2341-III (2022) (Україна). *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>*

Кроз, М. В., Ратинова, Н. А. (2015) Социально-психологические и правовые аспекты ксенофобии. Москва: Московское бюро по правам человека, Academia.

Курносенко, Л. (2019). СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ. *Актуальні проблеми державного управління, 3(79), 20-25.*

Лісовий, В. (2002). Толерантність//Філософський енциклопедичний словник/гол. редкол. ВІ Шинкарук. К.: Абрис, 642..

Малишева, К. Г. Національна толерантність, національний ізоляціонізм та ксенофобія в Україні. Роз'яснення законів–протидія ксенофобії та расизму. Київське районне управління юстиції м. Донецьк. *Режим доступу: <http://lawhelp.dli.donetsk.ua/index.php>*

Марценюк, Т. О. (2014). «Я б хотіла, аби мої діти не знали, що таке циганська життя»: становище ромських громад в українському суспільстві.

Марцінків хоче створити на вокзалі штаб по боротьбі зі сміттям і циганами - Галичина. (2020). Галичина - Інтернет-ресурс газети. *Режим доступу:* <https://galychyna.if.ua/2020/03/03/martsinkiv-hoche-stvoriti-na-vokzali-shtab-po-borotbi-zi-smittyam-i-tsiganami/?fbclid=IwAR30ZgyAvnV4uMie9gwg2aShKAIWJHmnkBXz5li-2NzTy25TAswNRsT0jvg>

Медвідь, Ф., & Липа, Ю. І. (2005). Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./За ред. МФ Головатого та ОВ Антонюка. К.: МАУП, 432-434.

Міжнародний фонд «Відродження» (2021), «Мапування потенціалу працевлаштування та розвитку підприємництва в ромських громадах (на матеріалі Волинської, Донецької, Закарпатської, Луганської, Одеської, Харківської, Черкаської областей)». *Режим доступу:* <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2021/04/employment-brief-corrected2.pdf>

Наулко В. І., Зіневич Н. О. (2013), ЦИГАНИ В УКРАЇНІ. Електронна бібліотека | Інститут історії України. *Режим доступу:* http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Tsyhany

Національний інститут суспільних досліджень, центр суспільних досліджень (2021), «Законодавство та підходи іноземних країн щодо розв'язання проблем реалізації прав, свобод і обов'язків громадян, які належать до ромської спільноти». *Режим доступу:* https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/analytrep_21_2021.pdf,

ОНПЛ (2021), Доповідь щодо ситуації з правами людини. *Режим доступу:*

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-ua.pdf>

ООН Жінки, Офіс Ради Європи в Україні (2019), Гендерно відповідальне оцінювання реалізації «Стратегії захисту та інтеграції ромської національної меншини в українське суспільство на період до 2020 року». *Режим доступу:* <https://rm.coe.int/final-report-roma-strategy-ukr/16809e2231>

Опанасик, М. (2021). «*Всіх запакуємо в автобус і вивеземо*», - міський голова Рівного про ромів. Радіо ТРЕК. *Режим доступу:* https://radiotrek.rv.ua/news/vsih-zapakuiemo-v-avtobus-i-vivezemo---miskiy-golova-rivnogo-pro-romiv_271238.html

Панина, Н. (2005). Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 26-28.

Парсонс, Т. (1996). Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем. *Американская социологическая мысль*, 462-478.

Під час пандемії з ромів зробили цапа-відбувайла за поширення коронавірусу – експерт ООН. (2021). ZMINA - центр прав людини. *Режим доступу:* <https://zmina.info/news/pid-chas-pandemiyi-z-romiv-zrobyly-czapiv-vidbuvajl-za-poshyrennya-koronavirusu-ekspert-oon/>

Презентація результатів моніторингу мови ворожнечі проти ромів. (2021). Укрінформ - актуальні новини України та світу. *Режим доступу:* <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3203655-prezentacia-rezultativ-monitoringu-movi-voroznesi-proti-romiv.html>

Про національні меншини в Україні, Закон України № 2494-XII (2012) (Україна). *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>

Про Національну поліцію, Закон України № 580-VIII (2022) (Україна). *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, Указ Президента України

№ 201/2013 (2013) (Україна). *Режим доступу:*
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text>

Романович Д. (2022). *Режим доступу:*
<https://www.facebook.com/demyan.romanovich.5/posts/1320354711798593>

Скулкіна, К. М. (2013). Ксенофобія: аналіз та операціоналізація поняття. *Вісник Національного університету оборони України*, (6), 304-310.

Скулкіна, К. М., & Ваврик, Т. Ю. (2013). Ксенофобія як психолого-правова проблема. *Юридична психологія та педагогіка*, (1), 47-54.

Струк К. (2021). *Режим доступу:*
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=4474070222640266&set=a.560381677342493>

Фонд Чіріклі (2014), «Моніторинг ситуації з правами людини щодо ромів в Україні»;

Фонд Чіріклі (2018), Права ромських жінок, які живуть в Україні. *Режим доступу:*
<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/433/7.pdf>

Цапок Г. (2020), Динаміка рівня ксенофобних настроїв в Україні 2009-2019 років. *Режим доступу:*
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18415/Tsapok_Dynamika_rivnia_ksenofobnykh_nastroiv_v_Ukraini.pdf?sequence=5&isAllowed=y

Цивільний кодекс України, Кодекс України № 435-IV (2022) (Україна). *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>